

УДК 343.102

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/630-632

Вікторія РОГАЛЬСЬКА

професор кафедри кримінального процесу та стратегічних розслідувань
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Законодавцем, 14.04.2022 року, на підставі Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливості застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки» було внесено зміни до ст. 176 КПК України та доповнено її частиною 6 такого змісту: «під час дії воєнного стану до осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів, передбачених ст.ст. 109-114-1, 258-258-5, 260, 261, 437-442 Кримінального кодексу України, за наявності ризиків, зазначених у статті 177 цього Кодексу, застосовується запобіжний захід, визначений пунктом 5 частини першої цієї статті» [1].

Представники законодавчої ініціативи обґрунтували, що метою таких змін є зокрема недовіра застосування інших запобіжних заходів до осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів, передбачених ст. 109-114-1, 258-258-5, 260, 261, 437-442 Кримінального кодексу України [2].

Наступні зміни до цієї статті обґрунтувалися «...необхідністю удосконалення існуючої системи боротьби з тероризмом, зокрема в частині запровадження дієвих механізмів із запобігання, виявлення, протидії терористичній діяльності, уточнення переліку суб'єктів боротьби з тероризмом (з урахуванням сучасної системи органів державної влади), коригування повноважень безпосередніх суб'єктів боротьби з тероризмом, посилення міжнародного співробітництва з питань протидії тероризму» та тим, що «...застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою є суттєвим обмеженням права на свободу [3]. Проте в тій самій статті Конституції України йдеться про можливість такого обмеження за неухильного дотримання порядку і процедури такого обмеження. Тримання під вартою є найсуворішим запобіжним заходом, процесуальний механізм застосування якого постійно перебуває у центрі уваги як фахівців, так і суспільства в цілому. Під час обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою тяжкість злочину має розглядатися з двох позицій: тяжкість злочину як формальна підстава обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою та тяжкість злочину як обставина, врахування якої свідчить про більшу доцільність застосування взяття під варту порівняно з іншими запобіжними заходами» [4].

З урахуванням внесених змін ч. 6 ст. 176 КПК України на сьогодні передбачає, що «під час дії воєнного стану до осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів, передбачених ст. 109-114-2, 258-258-6, 260, 261, 437-442 Кримінального кодексу України, за наявності ризиків, зазначених у статті 177 цього Кодексу, застосовується запобіжний захід, визначений пунктом 5 частини першої цієї статті» [5]. Тим самим законодавець по суті встановив порядок, за яким слідчий суддя, суд, а також керівник органу прокуратури, зваживши відповідні ризики, обставини конкретної справи, не можуть застосувати до осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні передбачених вище злочинів, інший, більш м'який, ніж тримання під вартою, запобіжний захід.

Зауважимо, що це не перша законодавча спроба визначити перелік злочинів, під час розслідування яких дозволяється або забороняється застосування тримання під вартою. Схожі нормативні приписи були закріплені у ч. 5 ст. 176 КПК України. Ними також встановлювалось безальтернативне обрання тримання під вартою до осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні окремих злочинів проти основ національної безпеки України та громадської безпеки. Разом з тим, положення ч. 5 ст. 176 КПК України були визнані такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними). Обґрунтовуючи таку позицію, Конституційний Суд України вказав на те, що «положення частини п'ятої статті 176

Кодексу допускає застосування запобіжного заходу у виді тримання під вартою на підставі суто формального судового рішення, що порушує принцип верховенства права. В оспорюваній нормі обґрунтовується необхідність тримання під вартою тяжкістю злочину, що не забезпечує балансу між метою його застосування у кримінальному провадженні та правом особи на свободу та особисту недоторканність. Конституційний Суд України неодноразово вказував, що обмеження щодо реалізації конституційних прав і свобод не можуть бути свавільними та несправедливими, вони мають переслідувати легітимну мету, бути зумовленими суспільною необхідністю досягнення цієї мети, пропорційними та обґрунтованими, у разі обмеження конституційного права або свободи законодавець зобов'язаний запровадити таке правове регулювання, яке дасть змогу оптимально досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію цього права або свободи (Рішення Конституційного Суду від 25.06.2019 № 7-р/2019 [6]).

Схожі аргументи містилися і у висновках та зауваженнях на відповідні законопроекти [7; 8; 9].

Відповідно до ст. 29 Конституції України, кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність, а застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою є суттєвим обмеженням цього права [10]. У зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, однак це не стосується права на свободу та особисту недоторканність, що гарантується ст. 29 Конституції України [11]. У ст. 64 Основного закону України також встановлено, що в умовах воєнного або надзвичайного стану не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені, зокрема, статтею 29 Конституції України. Отже, з аналізу Конституції України вбачається, що винятків стосовно підстав застосування до особи запобіжного заходу у виді тримання під вартою, навіть в умовах воєнного стану, немає. Навіть незважаючи на те, що Україна ще 28.02.2022 року проінформувала Генерального секретаря Ради Європи про відступ від своїх зобов'язань за ст. 5, 8, 13, 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, процедура дерогації має свій відповідний механізм, межі, мету та запобіжники правомірності обмеження прав людини [12]. При цьому ЄСПЛ дотримується концепції пропорційності обмеження прав людини меті такого обмеження у кожному конкретному випадку [13]. Вважаємо, що навіть коли йдеться про злочини, що вчиняються в умовах воєнного стану, рішення про тримання під вартою особи, яка підозрюється чи обвинувачується у їх вчиненні, повинно бути вмотивованим, в якому враховано усі обставини кримінального провадження, а не таким, що винесено із формалізацією нормативних приписів [14]. Окреслені правові висновки ґрунтуються також й на практиці Європейського суду з прав людини. Зокрема, Страсбурзький суд у своїх рішеннях вже неодноразово наголошував на необхідності під час розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу у виді тримання під вартою розглядати можливість застосування інших (альтернативних) запобіжних заходів («Kharchenko v. Ukraine», § 80; «Khayredinov v. Ukraine», § 29, 31) [15; 16].

1. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки : Закон України від 14.04.2022 № 2198-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2198-20#n12>

2. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1247318>

3. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Додаткового протоколу до Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму, а також до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення боротьби з тероризмом». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1514846>

4. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України (щодо обрання запобіжного заходу до військовослужбовців, які вчинили військові злочини під час дії воєнного стану)». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1339013>

5. Кримінальний процесуальний кодекс України: прийнятий Верховною Радою України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними скаргами Ковтун Марини Анатолівни, Савченко Надії Вікторівни, Костоглодова Ігоря Дмитровича, Чорнобука Валерія Івановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення частини п'ятої статті 176 Кримінального процесуального кодексу України № 7-р/2019 від 25.06.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-19#n2>

7. Висновок Головного науково-експертного управління Верховної Ради України на проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливості застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1247684>

8. Зауваження Головного юридичного управління Апарату Верховної Ради України до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо обрання запобіжного заходу до військовослужбовців, які вчинили військові злочини під час дії воєнного стану» (реєстраційний № 7431). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1437101>

9. Висновок Головного науково-експертного управління на проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України (щодо обрання запобіжного заходу до військовослужбовців, які вчинили військові злочини під час дії воєнного стану)». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1350834>

10. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>

11. Про введення воєнного стану: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 : затв. Законом України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2>

12. Інформація про відступ України від зобов'язань за Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод: заява Постійного представництва України при Раді Європи № 31011/32-017-3 від 28.02.2022 р. URL: <https://rm.coe.int/1680a5b0b0>

13. Гловюк І., Дроздов О., Тетерятник Г., Фоміна Т., Рогальська В., Завтур В. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану: науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України. Вид. 4-е. Електронне видання (станом на 30 грудня 2022 р.). Дніпро-Львів-Одеса-Харків, 2023. 82 с. URL: https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/16123/_Osoblyvyi%20rezhyim%20dosudovoh%20rozsliduvannia_4_2022.pdf?sequence=3&isAllowed=y

14. Фоміна Т. Г., Рогальська В. В. Особливості застосування запобіжних заходів в умовах воєнного стану. *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects : Scientific monograph*. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2022. С. 1289–1297. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/237/6381/13417-1>

15. Рішення Європейського суду з прав людини по справі «Харченко проти України» («Kharchenko v. Ukraine»), заява № 40107/02 від 10 лютого 2011 року. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/974_662

16. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Хайредінов проти України» («Khayredinov v. Ukraine»). заява № 38717/04 від 14 жовтня 2010 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_665.

УДК 343.85

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/632-636

Дмитро САНАКОЄВ

завідувач кафедри кримінального процесу та стратегічних розслідувань
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ПРОГНОЗУВАННІ ТА ПРОТИДІ ЗЛОЧИННОСТІ

Останні тенденції в методах роботи злочинних угруповань з технологічним підходом, які займаються торгівлею незаконними товарами (наприклад, вогнепальною зброєю, наркотиками, культурними цінностями тощо), спричинили серйозні проблеми у секторі безпеки. Представники організованих злочинних об'єднань активно використовують криптовалютні платежі, 3D-друк, можливості соціальних медіа та DarkWeb, що призводить до нелегальних і